

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЕНГЛЕСКЕ ЦРКВЕ У ОДРЕДБАМА
ВЕЛИКЕ ПОВЕЉЕ СЛОБОДА ИЗ 1215. ГОДИНЕЖељко Теофиловић¹
Српска православна црква у Броду

Апстракт: Рад се бави анализом одредаба о положају енглеске цркве у једном од најстаријих уставних докумената, околностима у којима се доноси овај правни акт, као и његовим посљедицама како за енглеско друштво, тако и за правне системе у другим земљама. Велика повеља слобода из 1215. године, као таква, представља универзалну декларацију о људским правима и слободама. Њене одредбе послужиле су као инспирација и у наредним вјековима свима онима који се боре за очување ових основних људских вриједности..

Одредбе о положају енглеске цркве, веома су важне за даљи ток судбине и статуса ове цркве. У њима се зачиње идеја о слободној цркви, аутономној организацији са правом слободе избора клира без утицаја владара и римског папе. Због тога ће римски папа Иноћентије III својом Булом суспендовати, сматрајући је нелегалном и срамном.

Без обзира на кратак период, а то су само два мјесеца, колико је Повеља била на снази, она је остала као основ у новим борбама сталеза и круне, за правни поредак у енглеском друштву. Неке од њених норми налазе се и данас у правном систему англосаксонског права.

Кључне ријечи: Велика повеља слобода, барони, краљ Јован без Земље, Енглеска, црква, слобода цркве.

¹ Мастер права, докторанд Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, свештеник Српске православне цркве у Броду, teofan012@gmail.com.

1. УВОД

Један од најзначајнијих правних аката средњег вијека, а који је угледао свјетлост дана 15. јуна 1215. године био је *Magna carta libertatum*² – Велика повеља слобода. Овај уговор, на који је пристао да се обавезе краљ Јован Без Земље како би превазишао сукоб са баронима, остаће у историји познат као покушај стварања правног поретка у Енглеској. Одредбе ове повеље требале су да ријеше захтјеве незадовољних феудалаца и ограниче апсолутну владалачку самовољу.

Текст Повеље написан је на пергаменту, на латинском језику, који је у то вријеме био официјални језик државних аката. Садржина Повеље је континуирани низ мисли и није била подијељена на чланове у каквој се форми данас објављује. Због практичности у XVIII вијеку, уведена је подјела на чланове. Сачувана су само четири рукописа, без краљевог печата са 63 члана која су данас доступна за проучавање.

Повеља ће настојати да регулише широк спектар друштвених и политичких односа. Теме којима се бави, могу се генерално подијелити у седам цјелина. Прва се тиче цркве и њеног статуса. Друга се бави феудалним правима и обавезама, трећа трговином и градовима, четврта регулише судски поступак, пета уређује финансијску администрацију, шеста се тиче краљевских шума и на крају седма рјешава захтјеве за реституцијом и бави се мировним одредбама.

За овај рад су значајне одредбе о положају енглеске цркве. Оне су у Повељи малобројне, али је њихово постојање од велике важности како за цркву у вријеме доношења исте, тако и у наредним вјековима. У раду ће се управо анализирати далекосежне посљедице ових правних норми по питању енглеске цркве. То се најприје односи на потпуну слободу енглеске цркве у односу на римску цркву, а која ће услиједити у наредним вјековима.

² Цио свијет, укључујући и америчку литературу под појмом *Magna carta libertatum* без резерве најприје помишља на чувени документ Јована Без Земље. Но, у самој Енглеској (нарочито у XVII вијеку приликом борби против апсолутизма Стјуарта) тај назив се обично прије свега примјењује на повељу Хенрика III из 1225. године. Додуше, њене најважније одредбе – оне које су задржале важност до наших дана и које се у овој земљи још увијек примјењују као дио позитивног права (њих девет су саставни дио званичне збирке закона – *English Statute Book*) веома су сличне одговарајућим одредбама из свог изворника. У Енглеској се, у ставри, под називом *Magna carta libertatum* подразумевају, поред Јованове још три повеље које су донијете за вријеме владавине његовог малолетног сина Хенрика III (из 1216, 1217. и, нарочито, она из 1225. године). Оне нису потпуно идентичне са повељом из 1215. године мада у основи представљају њену потврду. Па ипак мит о *Magna Carta* се са разлогом везује баш за повељу из 1215. године, не само због временског приоритета, већ и зато што је најчешће баш она или њени дијелови (а не Хенрикова из 1225. године) наредних година и вијекова потврђивана од разних владара више од 50 пута. Sima Avramović, "Magna carta libertatum" u *Temelji moderne demokratije, izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989)*, priir. Dušan Mrđenović (Beograd: Iro Nova knjiga, 1989), 47.

Велика повеља слобода, коју је папа само након два мјесеца својом Булом ставио ван снаге, остаће, како се може видјети у даљем излагању овог рада, као основ и инспирација новим борбама за успостављање права и слобода.

2. ИСТОРИЈСКЕ ОКОЛНОСТИ ПРИЈЕ ДОНОШЕЊА ВЕЛИКЕ ПОВЕЉЕ СЛОБОДА У ЕНГЛЕСКОЈ

У правној науци се обично сматра да је Велика повеља слобода из 1215. године, први уставни акт како у Енглеској, тако и у свијету. Самим тим, она представља својеврсну основу англосаксонског права и демократије. Разлог њеног настанка је притисак енглеских феудалаца (барона) на краља Јована Без Земље, да се ограничи његова власт и владалачка самовоља. Повеља је била састављена у интересу крупних племића који су и повели покрет против краља, али пошто су им се придружили и нижи племићи и грађани, у Повељу су унијете и одредбе које су штитиле њихове интересе.³ Будући да је и енглеска црква била на страни народа и племства, Повељом су заштићена и њена права.

Постоји теза, о којој се нашироко расправља већ неколико деценија, да је сваки средњовјековни европски правни текст написан после 1150. године вјероватно био под утицајем канонског права. Универзитет у Болонји (основан 1088. и лиценциран 1158. године) посебно је био центар за проучавање грађанског права и подстакао је оживљавање канонског права у једанаестом вијеку.⁴

Зато и не чуди што су најмање два од четири примјерка, овог значајног средњовјековног правна акта, који се чувају у катедралама у Солсберију и Линколну, умјесто краљевских писара (што би се очекивало да су краљевске повеље) написали монаси. Црква је чувала Повељу и подсећања на значај одредаба које су се налазиле у њој.

Велику повељу, као и сваки други правни документ који је од историјског значаја, не треба посматрати као појединачну појаву, већ као дио шире цјелине једног времена. Зато, да би се правилно схватила проблематика којом се бави ова Повеља, треба обратити пажњу на догађаје који су претходили и проузроковали њено доношење. Зато је од велике важности

3 Срђан Шаркић, *Општа историја државе и права* (Београд: Драганић, 2008), 180.

4 Noel Cox, „Stephen Langton, Magna Carta and Church Law“, *Paper presented at Magna Carta and the Antipodes*, Wellington, New Zealand, 29 June 2008 https://www.researchgate.net/publication/283652631_Steph_en_Langton_Magna_Carta_and_Church_Law 21.12.2022.

за проучавање Велике повеље и енглеске уставности и документ из 1100. године под називом *Charter of Liberties Хенрија I*.⁵

Послије чувене битке код Хастингса, 1066. године, Енглеском су завладали Нормани. Међу њима први је био Вилијам Освајач, који је освојио и подијелио земљу. Доласком на власт норманске династије, у Енглеској је ојачао феудализам. Процвјетала је градска трговина, а Енглеском се ширио дух француске културе. Вилијама је на пријестољу послије његове смрти наслиједио син Вилијам II (1087-1100).

Потом на власт долази други син Вилијама I, Хенри I који је крунисан за краља уз велике уступке племству и цркви, и уз обећање да ће раскинути са дотадашњом праксом злоупотребе власти од стране енглеских краљева. Том приликом, он је издао *Charter of Liberties*, прву енглеску Повељу слобода. Она је за највеће енглеске феудалце значила обезбјеђење од јачања краљевске власти. Послије Хенрија I на енглески пријесто долази његов сестрић Стефан. У наредним вјековима енглеска круна припада династији Плантагенета, за чије ће вријеме и бити донешена *Magna carta libertatum*.⁶

Хенри II Плантагенат Анжуј оснажио је поново краљевску власт на начин што је ограничио ингеренције Цркве и барона. Извршио је судску реформу која је подстакла развој *Common lawa*. Донио је два значајна акта 1164. г. *Constitution of Clarendon* и *Assize of Clarendon*, који су били у форми краљеве одлуке, заснована на ”пристанку свих црквених великодостојника, племића и народа у краљевству”.⁷ Ослабио је двије велике полуге моћи енглеског племства, судство и војску, тежећи апсолутној владавини.

Међутим, његови синови су били против његове владавине и за живота су му окренули леђа. Наслиједио га је Ричард I Лављег Срца (1189-1199), који је враћајући се из Трећег крсташког рата био заробљен, па су умјесто њега земљом владали његов брат Јован и надбискуп кентеберијски Хуберт Валтер.⁸

5 Ова повеља је од изузетне важности за енглеско право и то из три разлога. На првом мјесту, њоме почиње владавина права јер се сам краљ Хенри ”везао за право”. ”Она је била признање да ће краљ поштовати право и да племство не држи своје посједе само на основу краљеве добре воље”. Други разлог је то, што је ова Повеља послужила као инспирација за још већу и значајнију повељу коју ће краљ Јован донијети 115 година касније – *Magna carta*. Њихова сличност се примјећује како у садржају тако и по стилу писања. И на крају, трећи разлог због чега је ова Повеља значајна јесте то, што је уставно-правна наука сматра за први писани уставно-правни акт у Енглеској. Šefko Kurtović, *Hrestomatija опће повјести права и државе knjiga прва, стари и средњи вијек* (Zagreb: Правни факултет Свеучилишта у Загребу, 1999), 262.

6 Aleksandar Maršavelski, ”Magna karta i početci engleske ustavnosti”, *Pravnik, časopis za pravna i društvena pitanja*, XL, 83 (2006): 107.

7 Šefko Kurtović, „Magna karta i njezina ustavno-pravna analiza”, u *Studije i članci iz опће повјести права и државе, друга knjiga* (Zagreb: Autorska naglada, 2002): 25

8 Maršavelski, ”Magna karta i početci engleske ustavnosti”, 107.

3. ПРИЛИКЕ У ЕНГЛЕСКОЈ У ВРИЈЕМЕ ДОНОШЕЊА ВЕЛИКЕ ПОВЕЉЕ СЛОБОДА

За вријеме владавине Ричарда (1189-1199) реформу управе и судства извршио је надбискуп кентеберијски Хуберт. Послије смрти краља Ричарда на пријесто долази његов брат Јован (Lackland = Без Земље) који се надовезао на рад већ поменутог надбискупа. Вриједно је истаћи да је владавина анжујских краљева била у континуитету по питању искориштавања феудалних права. Високе судске глобе и коришћење права патроната биле су својствене свим претходницима краља Јована. Разлика је била у мјери тог искориштавања од стране владара, тако да побуна која је избила 1215. г. није била усмјерена само против краља Јована и његових злоупотреба, већ против цјелокупног анжујског управног система. Циљ протеста је био ограничити и успоставити контролу над краљем и његовом управом.⁹

Многе од реформи Хенрика II биле су укоријењене у енглеском друштву. Уставни и правни систем који је наметнула круна енглеском друштву, кроз правне норме и уређена правила понашања, није поштован од ње саме. Власт је, у доброј мјери заправо, била ствар личне природе краља и његове воље. То је и био повод незадовољства племства у Енглеској. Барони су 1215. године покушали наметнути круни она иста правила која до сада круна наметала њима. Они нису правили разлику између закона и краљеве воље. За њих је краљева воља представљала закон. Племићи су тражили да краљева воља и закони буду разумни и праведни.¹⁰

Од почетака своје владавине Јован је био принуђен да води ратове против француског краља Филипа II Августа, који је имао на уму да освоји плантагенетске посједе у Француској. Рат са француским краљем био је неуспјешан за Јована. Ово ратовање је земљу доводило у финансијску кризу, због чега је Јован наметао веће порезе и одузимао привилегије градовима. У свему томе Јован је имао претензије и према црквеним посједима. То је довело до сукоба са папом Иноћентијем III који је краља екскомуницирао из цркве.¹¹

9 James Holt, *Magna Carta, second edition* (London: Cambridge University Press, 1995), 45.

10 J.A.P.Jones, *King John and Magna Carta* (Harlow: Longman, 1983), 59.

11 Сукоб са папом долази у вријеме избора новог надбискупа кентеберијског. Послије смрти Хуберта Валтера 1205. поставило се питање његовог наследника. Папа је тада предложио Стефана Лангтона који је и био изабран за новог надбискупа, али краљ није хтио да прихвати његов избор јер је сматрао да је он требао да учествује у избору новог поглавара енглеске цркве. Папа је сматрао да за избор новог надбискупа не треба да пита краља јер папа има *plenitudo potestatis* (= надлежност без ограничења) над надбискупијом Кентеберијском. Будући да Јован није прихватио избор новог надбискупа, папа га је 1208. изопштио из цркве. Јован је узвартио папи тако што је конфисковао црквене посједе. Нови надбискуп Стефан, супротстављајући се краљевој самовољи, супротставио се тако што је позвао краљеве вазале да не служе више краљу који је погазио вјерност

Нови надбискуп, Стефан Лангтон, сматра се главним креатором одредби у Великој повељи. У августу, 1213. године, Лангтон је упознао бароне са Повељом Хенрика I и обећао дати подршку у борби за њихова права, а на основу ове Повеље.

Нашавши се у безизлазној ситуацији, без подршке племства и цркве, Јован је затражио опрост од папе и прихватио да буде папин вазал уз плаћање годишњег данка.

Надбискуп Лангтон је, 20. јула 1213. године, одријешо од екскомуникације краља Јована, уз краљево формално обећање да ће спровести реформе у земљи. Тиме је и цијела Енглеска била потчињена папи и није била самостална земља.¹²

Лангтон је и даље био посредник у преговорима барона и краља. Очигледан утицај Лангтона и његових бискупа, може се видјети у Баронским члановима Повеље, који се баве питањем црквене јурисдикције, укључују крсташке повластице краља и заклетве на вјерност Шкота и Велшана, као будући гарант мира у краљевству. Ова питања у Повељи ријешена су у чл. 53, 53 и 57. Њима краљ, на основу крсташких повластица, одгађа све судске процесе који се тичу поступака његовог оца Хенрика и брата Ричарда.¹³

Услијед великих притисака од стране барона и финансијских потешкоћа, краљ Јован је пристао да се састане са устаницима на пољани која се звала Ранимид (*Runnymede*) на јужној обали ријеке Темзе. Послије тешких расправа, 15. јуна 1215. године, краљ је својим великим печатом потврдио да прихвата захтјеве незадовољних барона. Овом Повељом краљ се обавезао да неће тражити већа плаћања од барона него што је то било устаљено. Уколико би било потребно да се прикупи више новца за потребе краљевства о томе би одлучивао Општи савјет краљевине (*Comune concilium*) који су чинили сви барони.

Оригинални текст Повеље написан је на пергаменту на латинском језику који је у то вријеме био официјални језик државних аката. Садржина Повеље је континуирани низ мисли и није била подијељена на чланове у каквој се форми данас објављује. Због практичности у XVIII вијеку, уведена је подијела на чланове. До данас су сачувана само четири рукописа, без краљевог печата са 63 члана.

”краљу краљева”. Барони су слиједили овај позив јер је то значило да више нису дужни да плаћају обавезе према краљу. Папа Инокентије је 1209. почео преговарати са француским краљем Филипом II Августом о презимању власти у Енглеској. Због исцрпљености у борбама са Француском и папом, а у земљи са незадовољним баронима, Јован је крајем 1212. одлучио да се помири са Црквом. Maršavelski, ”Magna karta i počeci engleske ustavnosti”, 110.

12 Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција, четврто издање* (Београд: Службени гласник, 2009), 216.

13 Holt, *Magna Carta, second edition*, 286-288.

Стварање Повеље и њено учвршћивање у политичком друштву били су, дакле, испреплетени са јачањем енглеског епископата. Начин владавине у овом периоду био нераздвојив од религије. Своју улогу бискупи су црпили из примјера старозавјетних пророка, за које се сматрало да су претече хришћанског свештенства. Бискупи су помазивали краљеве и на неки начин били изнад њихове моћи. Учествовали су у обредима краљевске инаугурације слично старозавјетним описима помазања израелских краљева од стране пророка. Помазивање краљева је установљено од средине десетог вијека у великом дијелу западне Европе. У Енглеској је ово крунисање и помазање постало од суштинског значаја за монархов ауторитет. Ово није био случај у многим другим европским државама у средњем вијеку, гдје краљеви углавном нису били помазивани.¹⁴

Повеља настоји да регулише широк спектар друштвених и политичких односа. Према питањима којим се бави, генерално се може подијелити у седам цијелина. Прва се тиче Цркве и њиме се потврђује слобода Цркве и црквеног избора. Друга се бави феудалним правима и обавезама, трећа трговином и градовима, четврта регулише судски поступак, пета уређује финансијску администрацију, шеста се тиче краљевских шума и на крају седма ријешава захтјеве за реституцијом и бави се мировним одредбама.¹⁵

Иако је Велика повеља у основи типичан феудални документ о правима и обавезама вазала и као такав нема непосредне везе са модерним схватањима демократије и људских права, она је конституисала поједине правне и политичке принципе који ће бити инспирација каснијим генерацијама за борбу за људска права и слободе.¹⁶

Међутим, правна снага Велике Повеље трајала је само два мјесеца. Она је била само краткорочни „*compromise accepted gudgingly by a king of autocratic temper and a group of embittered, bellicose barons*“.¹⁷

Проблем Велике повеље био је у интерпретацији: баронским тумачењем чланова 52 и 61, краљ је био лишен његовог патроната и његових суверених права. Таква интерпретација није одговарала краљу Јовану.¹⁸

Такође, било је договорено да се краљ поново састане са баронима 20. августа исте године, како би се наставило са рјешавањем захтјева које су

14 Sophie Ambler, 'The Church and Magna Carta in the thirteenth century', in *Magna Carta: history, context and influence*, ed. Lawrence Goldman (London: Institute of Historical Research University of London Press, 2018), 48.

15 Holt, *Magna Carta, second edition*, 340.

16 Аврамовић, Станимировић, *Упоредна правна традиција*, 218.

17 Ralph Turner, *Magna Carta through ages* (Harlow: Pearson Longman 2003), 247.

18 „The problem of Magna Carta was one of interpretation: the baronial view of clause 52 deprived the king of his royal right of patronage; the baronial view of clause 61 deprived him of his sovereign power. He could not accept their interpretation.“ Jones, *King John and Magna Carta*, 106.

поставили барони и народ, што се није догодило. Барони су се осјећали изневјерено оваквим краљевим поступком, те су сматрали да је његова Повеља само још једно краљево празно обећање. Све ове околности доводиле су до нових сукоба и грађанског рата.

У исто вријеме, Папа Иноћентије III, у складу са својим тежњама за успостављањем апсолутне власти и у духовном и у свјетовном смислу у Енглеској, доноси Булу и престаје да подржава бароне који су прихватили Повељу у којој се негира хијерархија на чијем челу треба бити папа.¹⁹

Надбискуп Лангтон је био папин представник, канониста, али је био и Енглец који је био на страни барона. За њега, као и за бароне, независност цркве значила је ограничавање моћи краља. То је значило да се Лангтон супротставља и папи. Право жалбе Риму је дуго било подложно ограничењима у Енглеској. Црква је морала да задржи своју независност, чак и ако је то доводило до нових сукоба краља и папе.²⁰

Због непоштовања папске одлуке о одлучењу барона од Цркве и сам надбискуп Лангтон био је лишен свих црквених функција. Такође, био је приморан да напусти Енглеску. Истрајношћу у борби за слободу и правичност, надбискуп Лангтон је као духовни поглавар показао и своју бригу за опште добро његове земље и њеног народа без обзира коме су сталежу припадали. То је чинио и по цијену да изгуби своје црквено достојанство и власт.

И поред папске Буле од 24.08. 1215. Године, Повеља на неки начин опстаје. Борба феудалаца се наставља и после смрти краља Јована, а његов малољетни син Хенрик III, 1216. године, издаје нову Повељу која је у највећем дијелу она коју је издао и његов отац. Она неће задовољити бароне и грађане, као ни педесет наредних повеља које ће донијети краљеви, од Хенрика III до Хенрика V, јер не садрже институције и вриједности које су се налазиле у Великој Повељи слобода од 1215. године.²¹

Највећа заоставштина Велике повеље за правду и правичност, поред прокламовања слобода свим поданицима енглеског краљевства, јесте право на суђење прије саме осуде. У то вријеме монарх је имао потпуну слободу да осуди и казни појединца без претходног суђења. Била је довољна његова процјена о кривици. Ако би, пак, и било одржано суђење то је била

19 Због тога папа доноси Булу *Etsi carissimus* од 24.08.1215. године у којој се Велика Повеља назива срамним, нелегалним и неправедним документом који је дјело "непријатеља људске расе који против њега (краља) потакли барони енглеске". Датум доношења папске Буле сматра се престанком правне снаге Повеље. Maršavelski, "Magna carta i počeci engleske ustavnosti", 110.

20 Noel Cox, „Stephen Langton, Magna Carta and Church Law“, *Paper presented at Magna Carta and the Antipodes*, Wellington, New Zealand, 29 June 2008 https://www.researchgate.net/publication/283652631_Steph_en_Langton_Magna_Carta_and_Church_Law 21.12.2022.

21 Avramović, "Magna carta libertatum", 51.

обична "представа", а судбина осуђеног се већ унапријед знала. Овакву самовољу владара ограничава члан 39 ове Повеље, који прописује следеће: "Ниједан слободан човјек неће бити убијен или затворен, или лишен својих права или имовине, или стављен ван закона или прогнан, или на било који начин лишен свог положаја, нити ћемо ми против њега употрејибити силу или упутити друге да то учине, осим на основу законите пресуде".²² У XIII вијеку "слободни људи" били су углавном феудалци. У каснијим вијековима појам "слободан човјек" односио се на све људе без обзира на њихов положај.

Идеје и принципе Велике повеље допуњује нешто касније и *Petition of rights* из 1628. године која исто тако предвиђа да нико не смије бити ухапшен и задржан у затвору без суђења и судске пресуде донијете у законском поступку. Много важнији од ових аката је био чувени *Habeas corpus act* из 1679. године који је штитио личност и слободу човјека од самовоље управе и судства у поступку лишења слободе човјека и трајања притвора. По важности ништа не заостаје ни *Bill of rights* (Закон о правима) из 1689. године који поред личне заштите човјека прописује и гарантује и нова, политичка права. Ова нова политичка права односила су се на: право на подношење петиције краљу, право посланика на слободу говора у Парламенту, слободне парламентарне изборе и др.

Велика повеља слобода, иако није у потпуности штитила права и слободе за које се залагала, била је израз прве борбе и тежње да се ограничи самовоља владара. Вијековима су је многи сматрали за прву универзалну декларацију о људским правима и слободама јер је била инспирација у борби за владавину права.

У англосаксонским земљама Велика Повеља се сматра основним правним и политичким документом, те се нерјетко може наићи на мисао да "цјелокупна уставна историја Енглеске није ништа друго до коментарисање Велике повеље слобода. Она и данас формално сачињава уставни систем у Енглеској, а САД из ње извлачи правне и политичке корјене свог устројства. Дванаест чланова Повеље (1,9,13,20-23, 33,39-41,47) још увијек се сврставају у званичну збирку важећих прописа *English Statute Book*.²³

22 Ševko Kurtović, *Velika povelja o slobodama Engleske, 1215, prevod, u Temelji moderne demokratije, izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989)*, прир. Dušan Mrđenović (Beograd: Iro Nova knjiga, 1989), 40-41.

23 Avramović, "Magna carta libertatum", 52.

4. ОДРЕДБЕ О ПОЛОЖАЈУ ЕНГЛЕСКЕ ЦРКВЕ

Иако су барони били иницијатори за доношење Повеље и они имали највише користи од ње, сама Повеља налази простора за гарантовање одређених права свим друштвеним слојевима.²⁴

Сама Повеља није написана само да би се бавила питањем слободе вјере. Она је на првом мјесту била скуп захтјева незадовољних племића против краља, те скуп приједлога и компромиса за рјешавање истих.

Међутим, анализом текста Повеље, може се наћи извјесна сличност истог са православним канонским правом. Лангтон као добар познавалац канонског права у свом раду на издавању Повеље користио је и западну, али и источну традицију канонског права. Три начела која налазимо у овој Повељи имају такав карактер. Прво начело је да Црква буде слободна; друго, да град Лондон и сви други градови и општине краљевства неометано уживају своја древна права и привилегије; и треће, да ниједан слободан човјек не смије бити лишен живота, слободе или имовине, осим по правној пресуди или по закону земље. Свако од њих било је под јаким утицајем канонског права, а посебно прво и треће. На друго је најјаче утицало римско грађанско право, које је сам Лангтон представљао у земљи којом је тада доминирало, настајало и развијало се обичајно право.²⁵

Нарочит значај ове Повеље је свакако у томе што ће, у вјековима који ће доћи, бити темељ за заштиту вјерских слобода у Енглеској и земљама широм свијета.

О значају који је Велика повеља имала већ по доношењу, говори чињеница да ју је само послвије два мјесеца папа Иноћентије III, својом Булом од 24. августа 1215. године, ставио ван снаге, сматрајући је "срамним, илегалним и неправденим документом".²⁶

Папа се противио нарушавању старог римског принципа о невезаности краља правном нормом и не прихватање идеје *princeps legibus solutus*, што би се временом посредно одразило и на његов положај.

Сама Повеља већ на почетку храбро иступа са потврдом "вјечне слободе" за енглеску цркву. То је изражено у чл. 1 Повеље и гласи: "Прво, пред

24 "Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, ... nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terrae" (чл. 39 и чл. 34) говоре о слободним људима уопште, а не искључиво о баронима. Оваква формулација није имала онако широк класно-политички домаћај како би то данас могло изгледати и како се у каснијим тумачењима придавао овој Повељи, али је ипак добила универзално значење, какво у моменту настанка није имала. *Ibid.*, 50-51.

25 Noel Cox, „Stephen Langton, Magna Carta and Church Law“, *Paper presented at Magna Carta and the Antipodes*, Wellington, New Zealand, 29 June 2008 https://www.researchgate.net/publication/283652631_Steph_en_Langton_Magna_Carta_and_Church_Law 21.12.2022.

26 Avramović, "Magna carta libertatum", 51.

Богом (смо) подарили, и овом повељом потврдили, у наше име и у име наследника наших, да Енглеска Црква буде вјечно слободна и да ужива своја неокрњена права и своје неумањене слободе. Да ми желимо да то буде тако, потврђује чињеница да смо ми својевољно прије избијања садашњег сукоба између нас и наших барона, подарили и повељом потврдили слободу црквених избора- право које се сматра најнеопходнијим и најважнијим за њу – и учинили да то потврди и папа Инокентије III. Ту слободу ми ћемо поштовати и желимо да је и наши наследници поштују у доброј вјери на вјечна времена.”²⁷

Мијешање владара у црквене послове није била новина у Енглеској, то је била пракса у свим средњовјековним земљама. Заправо, то је понекад било због обостраног интереса. Онда када би владари утицали на избор црквених великодостојника, то би доводило до сукоба владара и Цркве. Зато се у Повељи гарантује и ”слобода црквених избора”.

За своје вријеме ова одредба се чини невјероватном, али се ипак слаже са западним и хришћанским размишљањем. Први члан је написан у контексту тросмјерне борбе за самосталност енглеске цркве од стране Рима и папе, али исто тако и од стране краља и неких чланова племства. Чини се да је ова одредба више усмјерена против мијешања краља у црквене послове и чињенице да су се и многи црквени великодостојници придружили у побуну против краљеве самовоље. Енглеска црква ће од тада тежити за већом независношћу у односу на римску цркву. То ће резултирати потпуном одвојеношћу из окриља папске ингеренције у вријеме Хенрика VIII 1534. године.

Изражена тежња за слободном и самосталном енглеском црквом, за папу је била неприхватљива. Иако је у састављању саме Повеље учествовао и сам надбискуп кентеберијски Стефан, папа ју је својом Булом поништио.

Ипак, први члан ове Повеље остаће као храбар преседан за будуће вјерске слободе у Европи. Нарочито у XVI вијеку, у вријеме Реформације, када се у Европи осјећа потреба за вјерским слободама и борбом за независношћу у односу на Римску цркву и папу.

Када су у питању казне, црквени клир је имао извјесне привилегије. О томе говори чл. 22 ове Повеље. Њиме се ограничава новчана казна на вриједност приватне имовине у власништву свештенства или неког од црквених редова. ”Глоба која се тиче свјетовне имовине свештеника, припадника светог реда, биће одређена, не узимајући у обзир вриједност његовог црквеног посједа.”²⁸

27 Kurtović, *Velika povelja o slobodama Engleske, 1215, prevod*, 36.

28 *Ibid.*, 39.

То је значило да се казна ограничавала на приватну имовину у власништву црквених службеника, на вриједност одређене личне имовине, без упућивања на цјелокупну вриједност црквеног посједа у краљевству. То опет значи да се не процјењује цјелокупно власништво цркве у краљевству, какву је праксу енглеска монархија настојала да наметне, с обзиром на богатство које је црква у то вријеме посједовала. Овај својеврсни имунитет енглеског свештенства биће потврђен и сачуван и у наредним вјековима енглеског краљевства.

Сљедећи члан, који се тиче регулисања статуса цркве и њених ингеренција у енглеском друштву, био је чл. 27. по коме је цркви повјерена брига по питању одређивања наслеђства без тестаментa. Тај члан је овако гласио *"Ако слободан човјек умре без тестаментa, његову покретну имовину ће раздијелити, под контролом цркве, његови најближи рођаци и пријатељи."*²⁹

Ова одредба је вјероватно сачувала већ постојећу праксу, која је у то вријеме била примењивана у већини земаља у Европи. Цркви је у средњем вијеку било повјерено старање о брачном и наслеђном праву. Неријетко се дешавало да умрли нису имали наслеђнике, па се његова заоставштина додјељивала цркви, чиме је она проширивала своје посједе, а тиме и јачала у друштву.

Радећи на помирљивој политици, смиривању тензија и амнестији лица који су били у сукобу са круном, у Повељи се обећава *"потпун опрост за сваку злобу, увреду или инат"* према владару. Одредба о амнестији се налази у чл. 62 ове Повеље и у потпуности гласи овако: *"Ми заборављамо и свима потпуно опраштамо сваку злобу, увреду или инат што су се збили између нас и наших поданика, свештеника и лаика, од избијања сукоба. Поврх тога, ми потпуно заборављамо, и, што се нас тиче, такођер, опраштамо свим свештеницима и лаицима сваки прекршај који је, као посљеђица реченог раздора, почињен између Ускрса године шеснаесте наше владавине и успостављања мира."*³⁰

Круна опрашта свима па и свештеницима који су били на страни побуњеника. Рад на помирењу са црквом и њеним клиром, како смо из претходног излагања видјели, од великог је значаја за енглеску монархију. Енглеска је у потпуности била потчињена папској власти, а папа је имао велики утицај на све сталеже у тој земљи. Зато су добри односи са Римом значили добро и енглеској круни.

²⁹ *Ibid.*, 39.

³⁰ *Ibid.*, 45.

Но, и поред покушаја краља Јована да се Повељом ријешу криза између њега и папе, одредбе у њој су биле превише либералне када је у питању статус енглеске цркве.

И у посљедњем члану ове Повеље, поново се потврђује слобода енглеске цркве. Чл. 63 понавља тежњу за мањим утицајем папске власти па каже: *"Наша је, дакле, жеља и наредба да енглеска црква буде слободна."*³¹

Поставља се питање, зашто су папи сметале одредбе ове Повеље које су се тичале енглеске цркве, када је иза њих стајао његов послушник надбискуп Стефан. Папа је с правом сумњао у искреност и добру вољу краља Јована који је Повељом хтио да ријешу питање статуса цркве. Краљ са својим одредбама није мислио да енглеска црква буде независна од Рима, јер му је са папом требао мир. Слободу цркве треба разумјети у смислу немијешања круне у црквене послове. Али било како било, за папу ова Повеља није имала правну снагу, те ју је својим декретом поништио.

Без обзира што и папа и барони нису видјели у овој Повељи трајно рјешење проблема са круном, она је посијала клицу из које ће у наредним вјековима изнићи слободарски покрети широм Европе, па и шире.

Поред анализираних одредаба у овој Повељи, који се искључиво тичу положаја цркве и вјерских слобода, и други чланови у којима се потврђују и проширују привилегије племства и народа, односили су се свакако и на свештенство. Одредбе о судским поступцима, о заштити од незаконитог одузимања робе или лица и поштовање имовинских права односили су се на *"све људе нашег краљевстава, било свештенство или лаике."*

5. ЗАКЉУЧАК

Примарни циљ доношења Велике повеље био је да се заштите интереси барона и ограничи круна у њеним финансијским захтјевима према њима. Међутим, њеним одредбама ријешени су и захтјеви нижег и средњег племства, грађана и трговаца, а исто тако и питање статуса енглеске цркве и вјерских слобода.

Специфичност владавине анжујских краљева у Енглеској је била у томе што су они у континуитету искориштавали феудална права. Високе судске глобе и коришћење права патроната биле су својствене свим претходницима краља Јована. Разлика је била у мјери тог искориштавања од стране владара. Тако да побуна која је избила 1215. г. није била усмјерена само против краља Јована и његових злоупотреба, већ против цјелокупног ан-

³¹ *Ibid.*, 45.

жујског управног система. Циљ протеста је био ограничити и успоставити контролу над краљем и његовом управом

Притиснут од стране барона и због великих финансијских потешкоћа, енглески краљ Јован Без Земље, пристао је да се састане са устаницима на пољани која се звала Ранимид (*Runnymede*) на јужној обали ријеке Темзе и после је исцрпних расправа, 15. јуна 1215. године, својим великим печатом потврди да ће прихватити захтјеве незадовољних барона.

Нажалост, судбина ове Повеље као и привидног мира краља и барона учинила је да они не трају дуго. После је два мјесеца од доношења Повеље, папа Иноћентије III, својом Булом од 24. августа 1215. године, ставио ју је ван снаге, сматрајући је "срамном, илегалном и неправдном." Реакција папе говорила је колики је значај имала ова Повеља, јер је са собом носила прогресивну идеју слобода за коју Рим није био спреман.

Главни креатор Повеље, а као посредник између сукобљених страна, био је новоизабрани надбискуп Стефан Лангтон. Његов утицај на одредбе Повеље може се наћи у одредбама које се тичу цркве и свештенства, али и у оним дијеловима Повеље који говоре о крсташким повластицама краља.

Повеља већ у првом члану потврђује "вјечну слободу цркве" и гарантује "слободу црквених избора". Ова одредба, иако сагласна духу времена у коме је настала, ипак, храбро иступа са тежњом да се црква ослободи од мијешања круне у њене послове. Слобода од круне с једне стране, али и борба енглеског друштва да се црква ослободи од претјераног утицаја папе и римске цркве. Зато не чуди што је прокламовање ових слобода у Повељи било неприхватљиво папи који је реаговао суспензијом исте. Папа је имао на то право јер му се краљ Јован заклео на вјерност, а Енглеску ставио у вазални положај према Римској цркви. Па ипак, то неће спријечити сљедећа покољења да у потпуности изборе независност енглеске цркве какав статус она има и данас.

Значај ове Повеље за цркву је и у томе што се њоме штити право имовине која је била у њеном власништву. У случају глобе коју је требало свештено лице да плати, процјена те имовине није била вриједност црквеног посједа већ личне имовине клирика. Ово је било правично рјешење када се узме у обзир да су владари имали претензије на многобројне црквене посједе које је она имала у краљевству. Цркви се поново потврђује значајна улога у друштву, нарочито у рјешавању оставинских питања. Она је вршила контролу расподеле наслједства без тестамена, залагала за амнестију оних који су се огријешили о круну и борила се за постизање мира у цијелом краљевству.

Према одредбама Велике повеље, уопште, могло се наслутити да у Енглеској наступа вријеме владавине права. У њима се прокламују слободе и равноправност, а краљ се исто тако обавезује на правичност према својим поданицима. Правне норме су сада обавезујуће како за владара, тако и за *”све људе краљевстава, било свештенство или лаике.”*

Овакав правни поредак свакако није заживио доношењем ове Повеље, не само због њеног кратког трајања, већ зато што у друштву у коме је круна имала сву моћ није ни могло бити говора о демократској владавини. Важност ове Повеље је у томе што ће она бити инспирација у сљедећим вјековима онима који ће се борити за правичност и слободу, а самим тим и владавину права.

Ове малобројне, али значајне одредбе Велике повеље, у којима се регулише правни положај енглеске цркве, као слободне цркве, биће такође инспирација за неке нове борбе у оставривању вјерских слобода, нарочито у XVI вијеку, у вријеме Реформације.

О значају овог средњовјековног правног акта, можда најбоље говори и то што се у англосаксонским земљама Велика повеља слобода сматра основним правним и политичким документом, те се неријетко може наићи на мисао да цјелокупна уставна историја Енглеске није ништа друго до коментарисање Велике повеље слобода. Она и данас формално сачињава уставни систем у Енглеској, а САД из ње извлаче правне и политичке коријене свог устројства.

ЛИТЕРАТУРА

- Avramović, Sima, *”Magna carta libertatum“ u Temelji moderne demokratije, izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989)*, prir. Dušan Mrđenović, 47-53. Beograd: Iro Nova knjiga, 1989.
- Holt, James. *Magna Carta, second edition*. London: Cambridge University Press, 1995.
- Jones, J.A.P. *King John and Magna Carta*. Harlow: Longman, 1983.
- Kurtović, Ševko, *„Velika povelja o slobodama Engleske, 1215, prevod“*, u *Temelji moderne demokratije, izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989)*, prir. Dušan Mrđenović, 35-45. Beograd: Iro Nova knjiga, 1989.
- Maršavelski, Aleksandar, *”Magna karata i počeci engleske ustavnosti“*, *Pravnik, časopis za pravna i društvena pitanja*, XL, 83 (2006): 105-122.
- Turner, Ralph. *Magna Carta through ages*. Harlow: Pearson Longman 2003.
- Аврамовић, Сима, Војислав Станимировић. Упоредна правна традиција, четврто издање. Београд: Службени гласник, 2009.

- Kurtović, Šefko, "Magna karta i njezina ustavno-pravna analiza", u *Studije i članci iz opće povijesti prava i države, druga knjiga*, 1-43. Zagreb: Autorska naglada, 2002.
- Kurtović, Šefko. *Hrestomatija opće povijesti prava i države knjiga prva, stari i srednji vijek*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1999.
- Шаркић, Срђан, *Општа историја државе и права*. Београд: Драганић, 2008.
- Ambler, Sophie, 'The Church and Magna Carta in the thirteenth century', in *Magna Carta: history, context and influence*, ed. Lawrence Goldman, 41-50 London: Institute of Historical Research University of London Press, 2018.
- Cox, Noel, „Stephen Langton, Magna Carta and Church Law“, Paper presented at Magna Carta and the Antipodes, Wellington, New Zealand, 29 June 2008 https://www.researchgate.net/publication/283652631_Stephen_Langton_Magna_Carta_and_Church_Law 21.12.2022.

LEGAL POSITION OF THE CHURCH OF ENGLAND IN THE PROVISIONS OF THE GREAT CHARTER OF FREEDOM FROM 1215.

Željko Teofilović³²
Serbian Orthodox Church in Brod

Summary: *The paper deals with the analysis of the provisions on the position of the Church of England in one of the oldest constitutional documents. Circumstances in which this legal act is adopted. Its consequences for both English society and legal systems in other countries. The Great Charter of Freedoms from 1215, as such, represents a universal declaration on human rights and freedoms. Its provisions will serve as an inspiration in the coming centuries to all those who fight for the preservation of these basic human values.*

The provisions on the position of the Church of England are very important for the further course of the destiny and status of this Church. In those provisions, the idea of a free church, an autonomous organization with the right to freely choose the clergy without the influence of the ruler and the Roman Pope, is born. That is why the Roman Pope Innocent III will suspend it with his Bull, considering it illegal and shameful. Regardless of the short period, which was only two months, that the Charter was in force, it remained as a basis in the new struggles between the estates and the crown, for the legal order in English society. Some of its norms are still found today in the legal system of Anglo-Saxon law.

Key words: *Great Charter of Freedom, Barons, King John without Land, Church of England, Freedom of the Church.*

---

32 Master of Laws, PhD student at the Faculty of Law, University of Banja Luka, priest of the Serbian Orthodox Church in Brod, teofan012@gmail.com.

